

ТЕОРІЯ. МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОСОФІЯ

УДК 94 (47)02

Г. М. Виноградов

*Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара*

КЛЮЧОВІ АЛГОРИТМИ СТВОРЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНИМИ ІНТЕЛЕКТУАЛАМИ СИМВОЛІЧНО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ МОДЕЛІ ФЕОДАЛІЗМУ

Обґрунтовано гіпотезу стосовно існування низки провідних алгоритмів, за допомогою яких переважно анонімні середньовічні інтелектуали створили на підґрунті біблійних взірців, ідей християнських апологетів і Отців Церкви, а також державних традицій Римської імперії модель феодалізму, яка, з одного боку, обов'язково мала бути земною копією структури Царства Небесного, а з іншого – максимально наближатися до організаційного устрою християнської громади. Крім того, визначено причини, згідно з якими модель

феодалізму мала насамперед символічно-лінгвістичний характер – знов у відповідності з християнською догматикою й історичними традиціями, а також досвідом розбудови християнської цивілізації й відносинами з «варварськими» народами.

Ключові слова: алгоритми, Середні Віки, феодалізм, гіпотетичні підходи, інтелектуальна символічно-лінгвістична модель феодалізму, анонімні середньовічні інтелектуали, середньовічний богословський і символічно-лінгвістичний світогляд.

Виноградов Г. Н. Ключевые алгоритмы создания средневековыми интеллектуалами символически-лингвистической модели феодализма.

Обосновано гипотезу относительно существования нескольких ведущих алгоритмов, с помощью которых преимущественно анонимные средневековые интеллектуалы создали на основе библейских образцов, идей христианских апологетов и Отцов Церкви, а также государственных традиций Римской империи модель феодализма, которая, с одной стороны, обязательно должна была быть земной копией структуры Царства Небесного, а с другой – максимально приближалась к организационному устройству христианской общины. Кроме того, определено причины, согласно которым

модель феодализма имела прежде всего символически-лингвистический характер – опять в соответствии с христианской догматикой и историческими традициями, а также опытом построения христианской цивилизации и отношениями с «варварскими» народами.

Ключевые слова: алгоритмы, Средние Века, феодализм, гипотетические подходы, интеллектуальная символически-лингвистическая модель феодализма, анонимные средневековые интеллектуалы, средневековое богословское и символически-лингвистическое мировоззрение.

Vynogradov G. M. The key Algorithms of symbolical-linguistic Model of Feudalism created by medieval Intellectuals.

The Article contains some hypothetic Approaches to Definitions of key Algorithms created by Intellectuals of the medieval Period for a Forming of the Christian Civilization as an imitation social Construction and an intellectual Pattern of the Heaven Kingdom and an ideal Christian Community. The Author shows concrete theological, linguistic and others Ways of anonym medieval Intellectuals in theoretical and practical Activities to make an original Model of Feudalism as a social Stylization to Christian religious Communities. The Paper describes authoritative Conceptions of Feudalism and shows main Deficiencies of historical Doctrines about the Middle Ages and Feudalism created on the Base of the European philosophical and scientific Views of XIX–XX Centuries but not on the Base of the medieval theological and

symbolical-linguistic Outlook. Besides the Article analyzes fundamental Algorithms of exactly medieval Methods of social, economic and other Models Create by Representatives of spiritual and political Elites. In the Article it has also been shown that Activity of the medieval Intellectuals was principally anonymous according to Christian religious and moral Principles and made an Attempt to propose some original theoretical and methodological Approaches to Analyze historical Sources, concrete historical situations and difficult Problems in contemporary historical Science and in the Middle Ages Studies Segment.

Keywords: algorithms, the Middle Ages, feudalism, hypothetic approaches, intellectual symbolical-linguistic model of feudalism, anonym medieval intellectuals, medieval theological and symbolical-linguistic outlook.

Вступ. Автор цілком усвідомлює, що запропонована тема у сформульованому вигляді потребує низки попередніх роз'яснень навіть для читача, достатньо обізнаного в медієвістиці, історіографії, філософії історії та інших напрямках історичного пізнання, традиційно насичених теоретико-методологічними уподобаннями. По-перше, і до сьогодні не побороно схильність вважати, що по-справжньому наукові концептуальні моделі християнського середньовіччя в цілому і його окремих тематичних, часових, територіальних чи інших складових почали створюватися як мінімум з XVIII ст., а до цього, в силу панування переважно теологічних світоглядних доктрин (до кінця XV ст. – фактично монополюю, а протягом XVI–XVII ст. – досить відчутно, з огляду на незбалансованість і строкатість світсько-раціональних методів пізнання, в тому числі й історичного), комплексна наукова оцінка епохи була бачити неможлива. Ми схильні притримуватися протилежної думки, обґрунтуванню якої, поряд з іншими нашими розвідками, орієнтованими на переконливі досягнення науковців останніх десятиліть, і присвячена дана стаття. По-друге, ми наполягаємо не просто на існуванні детально розробленої середньовічними інтелектуалами моделі феодалізму (бодай без використання наведеного словосполучення), а на тому, що остання мала принципово категоріально-термінологічне оформлення, яке більше відповідало епосі, проте воно не просто не поступалося глибиною і науковим потенціалом більш пізнішим доктринам, до сучасних включно, але у деяких принципових моментах навіть перевищувало. По-третє, ми вважаємо цілком доцільним скористатися категорією «алгоритм», оскільки остання передбачає систему операцій, які використовуються згідно з суворо визначеними правилами і які в результаті послідовного їх застосування приводять до вирішення певного завдання; висококваліфікована робота середньовічних інтелектуалів з обґрунтованого визначення часових і територіальних меж християнської цивілізації, соціальних, економічних, політичних, морально-світоглядних і інших стандартів, а також суворий контроль з боку духовництва й світської влади за їх практичним втіленням дає достатньо, як на нашу думку, підстав для безумовного оперування поняттям «алгоритм» і стосовно досліджуваної епохи, а не тільки до ретроспективних концепцій сучасної медієвістики. По-четверте, середньовічна модель феодалізму мала принципово символічно-лінгвістичний характер, оскільки її підґрунтям була збалансована сукупність християнських теологічних доктрин, у яких відповідна символіка (насамперед – зразкова біблійна й святоотечеська, а також мовна, адже християнство, як відомо, базується на принципі

Боговтілення – Слово Боже стало Плоттю, тобто Сином Божим) відігравала провідну й визначальну роль.

Постановка завдання. Метою даної розвідки є спроба визначити коло цілеспрямованих і послідовних, здійснених за певними правилами (а отже – алгоритмічних) операцій, які гіпотетично застосовували середньовічні інтелектуали для створення моделі феодалізму, яка мала, відповідно до християнської догматики й загальної концепції створення християнської цивілізації за біблійними взірцями, авторитетними концепціями апологетів і Отців Церкви, підкреслено символічно-лінгвістичний характер – базовий для наступного конструювання похідних соціально-економічних, суспільно-політичних та інших моделей.

Історіографія теми. Сучасна медієвістика має в розпорядженні кілька авторитетних узагальнюючих концепцій феодалізму, створених дослідниками протягом XIX – початку XXI ст. у відповідності як з пануючими в той чи інший період світоглядними, філософськими, теоретико-методологічними та іншими уявленнями, так і з власними, нерідко унікальними, переконаннями. Йдеться, насамперед, про постаті Марка Блока, Жака Ле Гоффа, Арона Гуревича, Жоржа Дюбі, Олександра Назаренка, Мішеля Пастуро, Михайла Свердлова, Ігоря Фроянова, Жана-Клода Шмітта та інших знаних науковців останніх десятиліть, погляди яких формувалися на підґрунті доктрин видатних представників французької, німецької, англійської та інших історіографічних традицій XIX – початку XX ст. Варто також згадати важливий фактор появи час від часу (як в силу реалізації класичного закону переходу кількості в якість, так і в результаті унікального збігу низки об'єктивних і суб'єктивних чинників) праць, у яких, поряд із певними синтетичними судженнями стосовно Середньовіччя в цілому й феодалізму зокрема, пропонуються оригінальні судження щодо можливих стратегічних напрямів подальших пошуків із наведенням паралельно результатів власних досліджень. Мова йде про резонансні розвідки Алена Герро, Арона Гуревича, Людольфа Кухенбуха, Сюзан Рейнольдс, П'єра Тубера та ін., цікаву дискусію 90-х рр. XX ст. про так звану «феодальну революцію». Проте, як не прикро, концептуально не йдеться про існування власне середньовічної моделі феодалізму; ретельно, наскільки дозволяє стан джерельної бази і розробка методів джерелознавчого аналізу, розглядаються резонансні й впливові суспільні доктрини окремих середньовічних інтелектуалів (з духовного стану чи, рідше, світських кіл), втім про існування цілісної концептуальної композиції взагалі не йдеться.

З огляду на те, що в середині 90-х рр. XX ст. англійська дослідниця Сюзан Рейнольдс (1994 р.) [23] і російський історик Михайло Свердлов (1996 р.) [19] оприлюднили цікаві синтетично-історіографічні праці, присвячені критичному аналізу досягнень тривалого вивчення проблем, відповідно, західноєвропейського й давньоруського феодалізму, а також оцінці існуючих дискусійних питань і численних концептуальних розбіжностей, ми, відсилаючи зацікавлених читачів до згаданих досліджень, а особливо до бурхливих дискусій, викликаних ними, які тривають серед науковців різних країн і до сьогодні [див., зокрема: 17], можемо дозволити собі уникнути розлогих історіографічних екскурсів і зосередитися на викладенні власної позиції. В контексті запропонованої тематики цікаві також аналітично-теоретичні розвідки Д. Бартелемі [20], А. Герро [21], А. Гуревича [14; 15], Л. Кухенбуха [22], Дж. Уорда [24] та інших авторитетних науковців.

Принциповими концептуальними складовими нашої розвідки є, безсумнівно, семіологічний і лінгвістичний аспекти (як окремо, так і в діалектичній символічно-лінгвістичній єдності), кожен з яких відрізняється особливою складністю й нерідко протилежністю обґрунтованих авторських позицій; усвідомлюючи, що символічно-лінгвістична тематика варта особливої аналітично-історіографічної уваги, проте остання не може стати об'єктом нашої спеціальної зацікавленості, ми змушені звернутися до таких авторитетних авторів, як Мішель Пастуро і Віктор Бичков, що запропонували оригінальні синтетичні семіологічну й естетичну концепції Середньовіччя [1–3; 18]. Крім того, численні академічні (насамперед – етимологічні) словники трьох Святих Мов (єврейської, грецької й латини), а також авторитетні праці в царинах гебраїстичної й християнської теологічної лінгвістики були використані в якості джерел цінної інформації для розкриття сформульованої мети.

Варто також зазначити, що ця наукова розвідка продовжує серію публікацій автора останніх років [4–11; див. також: 12; 13], поглиблюючи висунуті гіпотези та прагнучи вдосконалити їх обґрунтування; тож у разі потреби зацікавлений читач має можливість звернутися до згаданих праць для детальнішого ознайомлення з базовими теоретико-методологічними, історіографічними чи іншими аспектами, яких ми тут, у силу об'єктивних обставин, торкаємося лише побіжно.

Результати дослідження. Почати доцільно з принципового методологічного положення стосовно того, що у нашому випадку (як і у більшості подібних, коли йдеться про Середньовіччя) авторство більшості тих чи інших ідей і доктрин, дотичних досліджуваних питань, є анонімним,

що викликає зрозумілий скепсис у науковців, які будують систему доказів на краще представленій інформаційній основі, створеної потужними джерельними комплексами пізніших від Середньовіччя епох. Останнє, як добре відомо, в силу очевидних об'єктивних і суб'єктивних чинників має вкрай обмежену джерельну базу як в кількісному відношенні, так і надзвичайно складну з точки зору декодування, розшифровки, подальшого аналізу й інших процедур; до цього треба додати властивий Середньовіччю ефект свідомої анонімності, адже афішування власного авторства з позицій християнської моралі вважалося проявом гордині – як відомо, одного з найстрашніших гріхів. З іншого боку, тривалий період освіти поряд з високим рівнем професійних й етичних вимог до кандидатів в «інтелектуали» мали наслідком порівняно невелику чисельність останніх поряд зі свідомо завищеним рівнем корпоративності для унеможливлення потрапляння до інтелектуальної еліти недостойних [5; 7].

Як вже зазначалося, наріжним каменем християнської віри є містичне положення про матеріалізацію Слова Божого, яке, за Євангелієм від Іоанна, було на Початку, було Богом, було у Бога, і все через Нього було творено. Власне Ісус Христос і як Син Божий, і Бог є Словом Божим, одночасно і відмінний від Бога, але в якому представлена вся Сутність Божа. З цих загальновідомих положень для нас важливим є те, що для християнства слово і як таке (і як певна самодостатня інформаційна графічна чи фонетична цілісність, і як сукупність префікса, кореня, суфікса, закінчення тощо), і як «будівельний матеріал» словосполучень, фраз, речень до тесту чи мови в цілому є ідеальним, повним і вичерпним втіленням Промислу Божого. З огляду на цю доктрину, одночасно просту й доступну навіть невігласу, але і містично чи не найскладнішу для людського пізнання з богословської, філософської, психологічної тощо точок зору, вже перші християнські інтелектуали поставили за мету, поряд, безсумнівно, з іншими складними завданнями власне релігійного, а також організаційного, політичного, ідеологічного тощо характеру, створити насамперед символічно-лінгвістичну модель майбутньої християнської цивілізації. Саме такого роду модель мала стати не тільки взірцем для подальшого втіленнями зусиллями представників духовної й світської еліт у соціально-економічній, суспільно-політичній та інших необхідних для успішного функціонування соціуму сферах, але й бути беззаперечним авторитетом з релігійно-догматичної точки зору, а отже не тільки словесно оформлена містично-культува християнська символіка, але слова як такі в їх насамперед семантично-етимологічному вираженні мали стати фундаментом, на

якому повинна була споруджуватися конструкція майбутньої цивілізації.

Отже, ключовими алгоритмами створення майбутньої символічно-лінгвістичної моделі християнської цивілізації як такої, а також її власне соціально-економічної (якщо для зручності скористатися загальноприйнятим в сучасній науці терміном) складової – феодальної системи, мали стати процедури створення ідеальних взірцевих світоглядних конструкцій, які б одночасно задовольняли і теологічним підходам (тобто відповідали принципам монотеїзму, обов'язковому адаптуванню як іудейського богословського й державотворчого досвіду, так і інших, проте пов'язаних із першим, авторитетних цивілізацій, зокрема Єгипетської, Вавилонської, Перської та Римської, а також концепції Нового Заповіту, яка транслиувала, як відомо із християнського віровчення, Союз Бога з Богообраним єврейським народом, що не витримав випробовування на духовну міцність, на Новий Союз із усім людством), і врахуванню негативного соціального й державного досвіду як єврейського народу (покараній за гріхи), так і позитивного цивілізацій-переможців (згаданих вище). Терміни, які християнські інтелектуали використовували в якості «цеглинок» у створенні підґрунтя християнської цивілізації, мали нести або пряме, або приховане, проте зрозуміле обраному колу спеціально підготовлених фахівців, семантичне й етимологічне наповнення, яке апелювало до вищезгаданих богословських, історичних інформаційних пластів, гарантуючи, в такий спосіб, слідування беззаперечним взірцям і орієнтирам.

Символічним орієнтиром для останньої стали положення, зафіксовані у відомому творі «Про небесну ієрархію» Діонісія Ареопажита (нерідко останнього, з огляду на невпевненість частини науковців в його реальному існуванні, прийнято називати Псевдо-Діонісій), авторитет якого суттєво посилюється через те, що він був охрещений і благословенний продовжувати справу християнізації самим апостолом Павлом. Синтезувавши величезний теологічний й державний досвід іудейської, єгипетської, грецької, римської та інших розвинутих цивілізацій Давнього Світу й Античності, Діонісій створив концепцію, згідно з якою небесна ієрархія складається з дев'яти чинів (слово з церковнослов'янської мови, в грецькому оригіналі – τὼν τάξις): серафими (τὼν σεραφίμ), херувими (τὼν χερουβίμ), престולי (τὼν θρόνων), панування (τὼν κυριότητων), сили (τὼν δυνάμεων), влади (τὼν ἐξουσιῶ), начала (τὼν ἀρχόν), архангели (τὼν ἀρχαγγέλων), ангели (τὼν ἀγγέλων) [16]. Неважко помітити, що частина з назв ангельських чинів безпосередньо апелювала до єврейської релігійної традиції (терміни «серафими» і «херуви-

ми» були запозичені з останньої й означали, відповідно, «горіти», «вогняні», «палаючі» і «заступник», «наступник», «замісник», «представник»), а решта – до грецької з відповідним семантично-історичним асоціативним полем.

Отже, християнин або за рахунок власної освіти, або за допомогою священика, який у проповіді обов'язково повинен був розтлумачити складні поняття, мав можливість побудувати таку смислову картину: попередження про пекельне полум'я (щоб щомиті пам'ятати про спокуси гріховності), постійне нагадування про особливу роль священиків і як носіїв таїнства священства (одного з базових у християнській релігії з точки зору соціальної функції), і як «намісників» Господа на Землі, а звідси поряд до категорії «помазаник Божий» стосовно монархів, а «помазаник» церковнослов'янською мовою – дослівний переклад грецького «Христос» (у свою чергу калька з єврейської «машиах» – «помазаний» чи «помазаник», тобто – «посвячений»). Крім того, звичне поняття «синтаксис» із філології як наука про спорідненість, логічне й смислове співвідношення слів тощо, грецькою в богословському сенсі спочатку дослівно означало, якщо передати церковнослов'янською, «сочинение» не в сенсі «твір», як тлумачиться зараз, а, якщо дозволено, «гармонійне зведення чинів» і як складових небесної ієрархії, і ідеальної схеми поведінки, на яку мали орієнтуватися чиновники (і до сьогодні для позначення службовців у кількох сучасних слов'янських мовах використовується відповідний термін, який, на жаль, втратив первинний богословсько-моральний смисл, продиктований апелюванням до відповідного символічного місця в небесній ієрархії), щоденна діяльність яких була підпорядкована відповідним взірцям, що повинно було їх втримувати від порушення професійних і моральних норм поведінки, про що постійно мали на словесному рівні нагадувати відповідні терміни.

Згідно із середньовічним інтелектуальним проектом злагоди в християнському суспільстві можна було досягти тільки у випадку відповідності останнього як мінімум двом основним вимогам: по-перше, суспільна структура має ідеально відповідати структурі Царства Небесного у такий спосіб, що член кожної верстви сумлінно виконує покладені обов'язки і, оскільки останні освячені Божою Волею і символічно орієнтовані на певне місце в небесній ієрархії, їх порушення чи ухиляння від виконання є не просто злочином, а гріхом; по-друге, християнський світ у цілому має стати сукупністю християнських громад-парафій, адже тільки в такий спосіб, за регулярного сприяння, насамперед, таїнств священства, причащення, сповіді, а також систематичної практики пропові-

дей, можна було досягти гармонійного й збалансованого розвитку християнської ойкумени, яка, як добре відомо, охоплювала безпрецедентно великі території й складалася з численних народів, а отже ефективно суспільне функціонування і контроль без згаданих заходів був би неможливий. Очевидно, що досягти бажаного ефекту можна було тільки за умови, що паралельно з об'єктивними соціальними, економічними, політичними, демографічними тощо процесами мали діяти інститути, які регулярно скеровувалися у відповідності з певними інтелектуальними конструкціями, створеними за відповідними взірцями.

Відомо, що, успадкувавши частину іудейських традицій, християнство стосовно власної ойкумени в цілому і до бажаної системи управління останньою активно послуговувалося численними символами дому, господарства, господарювання, громади тощо; кілька суто філологічних прикладів спроможні показати, як за допомогою лінгвістичних факторів регулярно здійснювалася профілактична робота з метою підтримання в суспільстві відповідної динаміки: назва відомого твору Аврелія Августина «Про Град Божий», якщо уважно поставитися до оригінального латинського варіанта назви («De Civitate Dei»), безпосередньо апелює не стільки до міста (Граду в буквальному сенсі – Рима, у символічно-містичному – Єрусалима), а до міської громади, адже латиною «civitas, ātis» буквально означає не «місто» (дивно, чому утвердилося саме таке тлумачення цього слова?), а «міську громаду» чи громаду як таку, що в християнській традиції співпадало з парафією під контролем священика, який в ідеалі мав бути для парафіян прикладом святості, оскільки лише у такий спосіб гарантувалася відвертість сповідей і, як наслідок, доброзичливий (але, в разі потреби, жорсткий і суворий) контроль над громадою.

До речі, штучно утворені слова лексичного складу церковнослов'янської мови, які збереглися в сучасній російській мові, несуть аналогічне смислове навантаження: «строение» (може означати, як відомо, і будівлю, і будь-яку конкретну чи абстрактну конструкцію) містить корінь «три», створюючи разом з префіксом і суфіксом сакральний з позицій християнства семантичний імператив «бути (разом) з Трійцею», «уподібнюватися Трійці» – основному християнському догмату; «здание» – «бути (разом) з даром (зрозуміло, Даром Божим; до ролі дару у створенні феодальної системи ми звернемося далі)»; може здатися дивним, але навіть слова «государство», «государь» та численні похідні (до скорочених варіантів «сударь», «сударыня» чи, навіть, російської холопсько-лакейської форми «-с» після слова), якщо звернутися до збереженої в українській мові повної форми «господарство», містять запозичений

германізм «haus» – «дім», «оселя» (в буквальному й символічному сенсах), частку «по» в значенні «після», «в результаті» і, власне, «дар». Запозичені германізми в церковнослов'янській мові доволі численні, зокрема з огляду на активну й тривалу присутність готів й інших германських племен на теренах Європи (і не тільки), варягів у Східній Європі, германсько-скандинавське походження династії Рюриковичів та ін., зокрема назви кількох слов'янських племен (сіверяни, деревляни), відомі князівські імена Гліб (від німецьких слів «Gott» і «liebe», тобто «Gottlieb» – «Бог любить»; у свою чергу німецький варіант є калькою з грецького «Теофіл»), Володимир (церковнослов'янський варіант «Володимеръ», що є двокореневим, містить форму «меръ-», яка походить від німецького «mehr» – «дуже», «зверх» тощо).

Якщо продовжити роздуми в запропонованому напрямі, то стає досить вірогідним, бодай на гіпотетичному рівні, що феодальна система у вигляді, задуманому середньовічними інтелектуалами, повинна була, з одного боку, типологічно максимально наближеною до християнської громади й парафії, а з іншого – обов'язково орієнтуватися на властиву іудаїзму, християнству й ісламу доктрину, що Бог, створивши людину за власним Образом і Подобою, зробив з абсолютної власної Волі найцінніший Дар – свободу вибору (на найвищому рівні – між добром і злом), а отже верховний володар, помазанник Божий, імітуючи відповідну систему символів, робить «благі пожалування» (дослівно латиною «бенефіції») землями, титулами та ін. на умовах різних видів служби (військової, адміністративної тощо) [див. детальніше: 8; 9]. У цьому, на наше переконання, полягає сутність феодальної системи у відповідності з середньовічною символічно-лінгвістичною моделлю.

До речі, якщо продовжити відповідну алгоритмічну динаміку в справі свідомого впровадження сакральності-містичного ефекту «помазаності» в сенсі божественного права на законну владу над певними територіями і народами, то, безсумнівно, штучним за походженням терміном слід визнати відомий титул «конунг», яким під впливом, безсумнівно, зусиль християнських місіонерів в германських і слов'янських мовах (похідні від форми «konung(r)», яка збереглась у скандинавських мовах, німецька «könig», англійська «king», польська «kniaź», українська і російська «князь» та ін.) апелює до префіксу класичної латини «con-» (варіанти – «com-», «co-», «col-» зі значенням «з», «разом», «споріднено з» тощо) і кореню – дієслова «ungo» («unguo», «unctus»), (ūnxi, ūnctum, ere) – «мазати», «намащувати», «помащувати», а в латинській мові доби Середньовіччя – «хрестити». Тобто штучно створений неологізм прозора відсилав до асоціативного ряду «помазаний за

взірцем», «помазаний за прикладом», «помазаний разом» (з Сином Божим чи з іншим монархом, приклад якого мав бути взірцевим тощо), заохочуючи неофіта чи взагалі носія титулу «король» (у слов'янських мовах слово, найімовірніше запроваджене місіонерами чи священиками, які послуговувалися відповідними методами, похідне від імені Карл – французького володаря, відомого як Карл Великий, який спробував відродити традицію Римської імперії паралельно з Візантією, коронувавшись у 800 р. як римський імператор, проте визнаний останньою у 812 р. тільки імператором франків; західного католицького конкурента православної Візантії на римську імперську спадщину було відтворено, як відомо, у 962 р.) чи – в слов'янській традиції – «князь» і символічно, і реально відповідати відповідному статусу й обов'язкам.

Подібний неологізм не повинен дивувати, оскільки християнські місіонери, поряд з традиційними засобами навернення язичників (заохочення племінних вождів, ризикована системна пропаганда серед варварів, розчинення язичницьких племен серед християн на умовах федератив, найманців, охоронців тощо), не менш активно використовували, так би мовити, «інтелектуальні» методи, серед яких певне місце посідало формоутворення неологізмів за взірцями трьох Святих Мов (єврейської, грецької й латини) за допомогою мовного матеріалу германських, слов'янських, кельтських та інших мов народів, які потенційно вважалися, згідно концепцій про межі християнської цивілізації [10], частиною останньої. В низці своїх розвідок ми проаналізували велику кількість прикладів штучного творення християнськими інтелектуалами етнонімів, топонімів, особистих імен, імен псевдоязичницьких богів, що в сукупності не тільки засвідчувало неабияку майстерність і обізнаність представників середньовічної духовної еліти в теології й лінгвістиці Святих Мов, але і в язичницькому світогляді неофітів і в лінгвістиці їхніх мов [4; 7]; все дозволяє вважати подібну практику системною і такою, яка ґрунтувалася на солідних теоретичних знаннях і на великому практичному досвіді, що засвідчує існування потужної алгоритмічної традиції як з точки зору інтелектуальних передумов і спадкових тенденцій, так і з позицій існування відповідних педагогічних закономірностей, які, безперечно, підтримувалися, крім зацікавлених релігійних кіл, і світською елітою, святим обов'язком якої було максимальне сприяння поширенню християнства усіма способами і слідкування за притриманням організаційних і моральних стандартів.

Знайомство з традиційними класичними й сучасними версіями походження, формування та функціонування феодальної системи, про які

йшлося в стислому історіографічному екскурсі, дозволяє не погодитися з найпоширенішою на сьогодні версією походження термінів «феод», «феодал», «феодалізм» та інших споріднених від давньогерманського «Vieh» – «скарб», «статок», «рухоме майно», «худоба» та ін. На нашу думку, відповідно до висловленої гіпотези стосовно активної ролі обумовлених алгоритмів, вірогіднішою виглядає походження зазначених термінів від «feodus, eris» із класичної латини зі значенням «союз», «договір», що в цілому відповідає великому досвіду Римської республіки, а пізніше – імперії в непростих відносинах із сусідніми народами (в тому числі і з германськими, тому не дивною є і попередня – хибна, як ми вважаємо, – версія походження терміну від також германського «vieh»); не менш цікавими мають бути і ще кілька семантичних обривів обраного нами слова «feodus, eris», оскільки споріднені з ним прикметник «foedus, a, um» – «огидний», «підступний», «зрадливий» і дієслово «foedo, āvī, ātum, āre» – «брудними», «мазати», «змащувати» прямо відсилають до численних випадків порушення германцями-язичниками домовленостей з римлянами в прикордонних смугах чи у спробах розселити германців як федератив на території римської держави, що орієнтує на обережність і запобігливість у подібних випадках, а також до початкового значення слова «χρῆστός» в класичній грецькій мові як «брудний», «масний», «заплямований», що було додатковим приводом кепкувати чи навіть знущатися з перших християн.

Германський, римський і ранньохристиянський «сліди» з відповідними «асоціаціями» в запропонованому походженні й поступовому впровадженні до європейської юридичної й наукової традиції численних термінів, етимологічно й семантично сфокусованих навколо слів «feodus, eris», «foedus, a, um», «foedo, āvī, ātum, āre», суттєво можуть посилити свій вплив, якщо врахувати такі відомі історичні обставини, як те, що термін «феод» і «феодальний» починають активно застосовуватися французькими юристами – фахівцями з так званого «кутюмного» (звичайного) права саме з XVI ст., коли на історичну арену виходить протестантизм, який визначає своє місце серед християнських віровчень тим, що апелює до традицій саме раннього християнства (без культу святих, чернецтва, розвинутої ієрархії, коли тільки починають формуватися таїнства, догмати та інші соціально-моральні норми), в епоху якого саме германські народи, які або офіційно запрошувалися до Римської імперії розселитися на добровільній основі в якості федератив, або розселялися самостійно, вважаючи це формою плати за надані послуги у випадках, коли Рим, який знаходився в глибокій кризі, вчасно не міг розплатитися за надані германцями (чи, в подіб-

ний спосіб, іншими «варварськими» народами) військові чи інші послуги. Нагадаємо, що саме звертання до особливої ролі германського чинника в поглибленні кризи язичницького Риму та, відповідно, в максимальному сприянні посилення впливу християнських ідей в якості рятівних надихало (поряд, безсумнівно, з іншими факторами) германських світських і, до певної міри, духовних лідерів у протистоянні з папською владою як протягом Середньовіччя, так і, особливо, у період генезису й формування протестантизму.

Не позбавлено інтересу в контексті наших роздумів і така обставина, що етнонім «германці», хоронім «Германія» та численні похідні форми мають походження від латинських слів: прикметника «germanus, a, um» – «рідний», «близький», «істинний», «справжній» тощо, прислівника «germānē» – «відверто», «по-справжньому» та ін., які, у свою чергу, є похідними від іменника «germen, inis» – «плід», «паросток», «породження» тощо; як бачимо, асоціативний семантичний ряд апелює до надзвичайно плідних з позицій християнської символіки й етики понять, які, поряд з наведеними прикладами, суттєво підвищують престижність германського чинника в походженні, зміцненні й функціонуванні християнської ойкумени. До цього не зайвим буде додати, що освічений християнський книжник, який мав обов'язково бездоганно володіти Святими Мовами на рівні семантики та етимології, для місіонерської й провідницької діяльності повинен був не менш професійно володіти й так званими «живими» мовами для адекватного передавання смислу біблійних і святоотеческих текстів, а отже цілком був готовий застосовувати широкий діапазон методів символічно-лінгвістичного моделювання.

Наведемо кілька хрестоматійних прикладів, які, проте, в контексті запропонованої розмови набувають додаткового смислового навантаження: власна назва німецької мови «das Deutsch», німця (чи німкені) – «der (die) Deutsche», Німеччини – «Deutschland» та ін. мають штучне походження, чому посприяли в період Раннього Середньовіччя анонімні місіонери-проповідники, використавши грецькі й латинські (у свою чергу – похідні від грецьких) слова, етимологічно-семантичний пласт яких апелював до престижних із позицій християнства символічно-лінгвістичних асоціацій: «Θεός» – «Бог» (латиною – «Deus») і «δίσκος» – «диск», «коло» (латиною – discus), проте для нашої розмови важливіше дієслово «δίσκειω» – «кидати», «жбурляти», але і «охоплювати», «дбати», «захистити». Таким чином, Німеччина як територія і сукупність населення потрапляла під символічний захист Бога, проте це для германської світської й духовної еліти не було приводом для пихатості, а налаштовувало

на особливу роль у християнській ойкумені, чим можна, до певної міри, пояснити німецьку історичну, політичну, державну, релігійну й культурну амбіційність.

Крім того, варто додатково зауважити, що наведені слова з їх значеннями обов'язково мали надихнути компетентного середньовічного книжника на семантичні асоціації з біблійними Яфетом, ім'я якого єврейською означає «краса», а також «розширення», «охоплення», та з одним із нащадків останнього – Мешехом (в грецькій вимові – Мосхом), ім'я якого також значить «обійми», «охоплювати», «оточувати», а особливо «збирати»; саме останнє значення використовувалося з другої половини XV ст. теоретиками возвеличення Москви як продовжувачки давньоруської державної традиції і, відповідно, претендентки на державну спадщину Русі, оскільки назва Москва (яка має, як відомо, фінно-угорське походження) за фонетичним збігом виводилася саме від імені Мосха. А оскільки в слові, як зазначалося вище, був зосереджений Задум Божий, то графічне чи фонетичне обрамлення вважалося підґрунтям для подальшого практичного втілення.

Аналогічний алгоритм бачимо у пов'язуванні у VI ст. Йорданом балканських гетів і германських готів з відповідними територіальними й владними претензіями останніх; давньоруські (і не тільки) інтелектуали пов'язували назву «Русь» з авторитетними міркуваннями пророка Єзекіїля про «рош» (в грецькій вимові – «рос» чи «рус», оскільки середня голосна єврейською передавалася літерою «алеф» (א), а грецькою – літерою «омега» (ω), то при передаванні церковнослов'янською були можливі різні форми), що не тільки означало єврейською «володаря», «початок», «голову» (в буквальному й алегоричному сенсах як лідера), але й прямо відсилало до першого слова Біблії, корінь якого єврейською мовою і є «рош» («רש») – алгоритм до розуміння як усього священного тексту, так і, відповідно, монотеїстичного іудейського, християнського й ісламського віровчення. Неважко помітити, що, як і у випадку із символічно-семантичними асоціаціями з Німеччиною, Русь не тільки не поступалася обґрунтованими лідерськими амбіціями, але й мала певні, зрозуміло, на суто інтелектуальному рівні, переваги.

Висновки. Вище ми стисло, з огляду на об'єктивно обмежені рамки статті, охарактеризували тільки низку основних підходів до потенційно великої й складної наукової проблеми, яка, крім власне історичної науки, безпосередньо зачіпає семіологію, лінгвістику (царину класичних мов, гебраїстику, русистику, германістику та ін.), теологію та інші галузі гуманітарних наук, проте така ситуація є цілком природною для медієвістики. Зроблено спробу, продовжуючи розробку авто-

ром відповідної тематики, обґрунтувати гіпотезу стосовно існування розробленої середньовічними інтелектуалами моделі феодалізму, яка, на відміну від напрацьованих науковцями XIX – початку XXI ст. концепцій, що переважно орієнтувалися на філософські й соціологічні доктрини Нового і Новітнього часів, мала в якості теоретичних підвалин комплекс християнських уявлень про обов'язкове імітування в реальному соціально-економічному, суспільно-політичному, релігійно-культурному тощо житті авторитетних біблійних, апологетичних і святоотеческих взірців.

Крім того, в основу моделі (і в процес наступної практичної реалізації) було покладено систему уявлень про ідеальну християнську громаду-парафію, яка має функціонувати згідно з доктрина-

ми про Дар Божий, християнські таїнства (насамперед, священства і євхаристії) і догмати, а також орієнтуючись на державотворчий досвід низки розвинутих цивілізацій, у першу чергу – Римської імперії. Святі Мови (єврейська, грецька і латина) разом із «живими» мовами, а також – серед православного слов'янства – штучно створеною церковнослов'янською виступали в якості своєрідного «будівельного матеріалу» створюваної моделі феодалізму (поряд з моделями територіальних і часових християнської цивілізації), етимологічні й семантичні складові яких розглядалися як важливий інформаційний потенціал, який, на думку середньовічних інтелектуалів, містив Промисел Божий, а отже значення слів вважалося обов'язковим для практичної реалізації.

Бібліографічні посилання

1. **Бычков В. В.** Aesthetica partum. Эстетика Отцов Церкви / В. В. Бычков. – М., 1995. – Т. I: Апологеты. Блаженный Августин.
2. **Бычков В. В.** 2000 лет христианской культуры sub specie aestetica: в 2 т. / В. В. Бычков. – М.; СПб., 1999. – Т. 1: Раннее христианство. Византия.
3. **Бычков В. В.** 2000 лет христианской культуры sub specie aestetica: в 2 т. / В. В. Бычков. – М.; СПб., 1999. – Т. 2: Славянский мир. Древняя Русь. Россия.
4. **Виноградов Г. М.** Давньоруська державність як метанаратив / Г. М. Виноградов // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки: [зб. наук. пр.] / редкол.: Колесник І. І. (відп. ред.) та ін. – 2008. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 106–119.
5. **Виноградов Г. М.** Давньоруська інтелектуальна еліта: культура мовчазної меншості / Г. М. Виноградов // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки: [зб. наук. пр.] / редкол.: Колесник І. І. (відп. ред.) та ін. – 2009. – Вип. 4. – С. 487–498.
6. **Виноградов Г. М.** Лінгвістична складова джерелознавчого аналізу в сучасній славістичній медієвістиці / Г. М. Виноградов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки» / редкол.: Пасічник І. Д. (відп. ред.) та ін. – 2009. – Вип. 14. – С. 329–336.
7. **Виноградов Г. М.** Лінгвістичні складові моделювання давньоруськими книжниками витоків державності Русі / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – 2013. – Т. 21. – № 1/1. – С. 194–202.
8. **Виноградов Г. М.** Пасинок Клію: об'єктивні та суб'єктивні причини концептуальної невизначеності давньоруського феодалізму / Г. М. Виноградов // Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України / редкол.: Г. В. Папакін (голов. ред.) та ін. – К., 2015. – Т. 30. – С. 33–62.
9. **Виноградов Г. М.** Посібник до вивчення курсу «Давня та нова історія України». (Інтелектуальна модель давньоруського феодалізму) / Г. М. Виноградов. – Д., 2016.
10. **Виноградов Г. М.** Середньовічна християнська цивілізація як богословсько-лінгвістична модель / Г. М. Виноградов // Філософія. Культура. Життя: [міжвуз. зб. наук. пр.] / редкол.: Капітон В. П. (гол. ред.) та ін. – Д., 2014. – Вип. 40. – С. 6–16.
11. **Виноградов Г. М.** Термінологічний ескорт теоретико-методологічного поступу сучасної славістичної медієвістики / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – 2015. – Т. 15. – № 1. – С. 14–25.
12. **Войтович Л. В.** Феодалізм в українських землях: проблеми існування і періодизації / Л. В. Войтович // Істину встановлює суд історії: зб. на пошану Ф. П. Шевченка: у 2 т. – К., 2004. – Т. 2: Наукові студії. – С. 385–394.
13. **Горский А. А.** О «феодализме»: «русском» и не только / А. А. Горский // Средние века. – М., 2008. – Вып. 69. – № 4. – С. 9–26.
14. **Гуревич А. Я.** «Феодалное Средневековье»: что это такое? Размышления медиевиста на грани веков / А. Я. Гуревич // Одиссей: Человек в истории. – М., 2002. – Вып. 2002 года. – С. 261–264.
15. **Гуревич А. Я.** «Феодалное Средневековье»: что это такое? Размышления медиевиста на грани веков / А. Я. Гуревич // Гуревич А. Я. Избранные труды: Крестьянство средневековой Норвегии. – СПб., 2006. – С. 343–366.
16. **Дионисий Ареопagit.** О небесной иерархии / Дионисий Ареопagit // Сочинения. Толкования Максима Исповедника. – СПб., 2002. – С. 36–205.
17. **Одиссей: Человек в истории.** – М., 2006. – Вып. 2006 года: Феодализм перед судом историков (насамперед вміщені у випуску статті П. Ю. Уварова, А. Я. Гуревича, І. В. Дубровського, А. Герро, В. Я. Петрухіна).
18. **Пастуро М.** Символическая история европейского Средневековья / Мишель Пастуро; пер. с фр. Е. Решетниковой. – СПб., 2013.
19. **Свердлов М. Б.** Общественный строй Древней Руси в русской исторической науке XVIII–XX вв. / М. Б. Свердлов. – СПб., 1996.
20. **Barthélemy D.** La théorie féodale à l'épreuve de l'anthropologie: Note critique / D. Barthélemy // Annales: HSS. – 1997. – Т. LII. – P. 321–341.
21. **Guerreau A.** Le féodalisme. Un horizon théorique / A. Guerreau. – P., 1980.
22. **Kuchenbuch L.** «Feudalismus»: Versuch über Gebrauchsstrategien eines wissenspolitischen Reizwortes / L. Kuchenbuch // Die Gegenwart des Feudalismus. Présence du féodalisme et présent de la féodalité. The Presence of Feudalism / Hrsg. von N. Fryde, P. Monnet, O. G. Oexle. – Göttingen, 2002. – S. 293–323.
23. **Reynolds S.** Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence / S. Reynolds. – Oxford, 1994.
24. **Ward J. O.** Feudalism: Interpretative Category of Framework of Life in the Medieval West? / J. O. Ward // Comparative Studies. – 1989. – Vol. 76. – № 7. – P. 40–67.

References

1. Bychkov, V. V., 1995. *Aesthetica partum. Estetika Ottsov Tserkvi* [Aesthetica partum. Aesthetics of Church Fathers]. Moscow, vol. 1 (in Russian).
2. Bychkov, V. V., 1999. *2000 let khristianskoy kul'tury sub specie aestetica* [2,000 years of Christian culture sub specie aestetica]. Moscow.; St. Petersburg, vol. 1 (in Russian).
3. Bychkov, V. V., 1999. *2000 let khristianskoy kul'tury sub specie aestetica* [2,000 years of Christian culture sub specie aestetica]. Moscow.; St. Petersburg, vol. 2 (in Russian).
4. Vynohradov, G. M., 2008. Davn'orus'ka derzhavnist' yak metanaratyv [Ancient Ruthenian statehood as a meta-narrative] *Eydos: Al'manakh teorii ta istoriyi istorichnoyi nauky* [Eidos: Almanac on Theory and History of Historical Science]. Kyiv, iss. 3, part 1, pp. 106-119 (in Ukrainian).
5. Vynohradov, G. M., 2009. Davn'orus'ka intelektual'na elita: kul'tura movchaznoyi menshosti [Ancient Ruthenian intellectual elite: the silent minority culture]. *Eydos: Al'manakh teorii ta istoriyi istorichnoyi nauky* [Eidos: Almanac on Theory and History of Historical Science]. Kyiv, iss. 4, pp. 487-498 (in Ukrainian).
6. Vynohradov, G. M., 2009. Lihvistychna skladova dzhereloznavchoho analizu v suchasniy slavistychniy mediyevistytsi [Linguistic analysis of source component in modern Slavic medieval studies]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu Ostroz'ka akademiyi. Seriya Istorychni nauky* [Scientific Proceedings of the National University Ostroh Academy. Historical Sciences]. Ostroh, iss. 14, pp. 329-336 (in Ukrainian).
7. Vynohradov, G. M., 2013. Lihvistychni skladovi modelyuvannya davn'orus'kymy knyzhnykamy vytokiv derzhavnosti Rusi [Linguistic components in the modeling of the Rus' statehood origins by Old Rus' scribes]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Istoriya ta arkhеологія* [Dnipropetrovsk University Bulletin. History & Archeology series], iss. 21, 1/1, pp. 194-202 (in Ukrainian).
8. Vynohradov, G. M., 2015. Pasynek Klio: ob'yektyvni ta sub'yektyvni prychny kontseptual'noyi nevyznachenosti davn'orus'koho feodalizmu [Clio Stepson: objective and subjective reasons for conceptual uncertainty of ancient feudalism]. *Naukovi zapysky : zb. pr. molodykh vchenykh ta aspirantiv Instytutu ukrayins'koyi arkhеографіі ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho NAN Ukrayiny* [Scientific Proceedings : collection of young scientist and postgraduate students papers of the Mychaylo Hrushevsky Ukrainian Archaeography and Source Studies Institute, National Academy of Science of Ukraine] (ed. H. V. Papakin). Kyiv, vol. 30, pp. 33-62 (in Ukrainian).
9. Vynohradov, G. M., 2016. *Posibnyk do vyvchennya kursu «Davn'orus'koho feodalizmu»*. (Intelektual'na model' davn'orus'koho feodalizmu) [Manual to study of course of the Old and Modern History of Ukraine (an intellectual model of Old Ruthenia feudalism)]. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
10. Vynohradov, G. M., 2014. Seredn'ovichna khrystyians'ka tsyvilizatsiya yak bohoslavs'ko-lynhvistychna model' [Medieval Christian Civilization as a theological and linguistic model] *Filosofiya. Kul'tura. Zhyttya* : [Philosophy. Culture. Life] (ed. V. P. Capiton and other). Dnipropetrovsk, iss. 40, pp. 6-16 (in Ukrainian).
11. Vynohradov, G. M., 2015. Terminolohichnyy eskort teoretyko-metodolohichnoho postupu suchasnoyi slavistychnoyi mediyevistyky [Terminological escort for theoretical and methodological forward motion of the contemporary Slavistic Medieval Science]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Istoriya ta arkhеологія* [Dnipropetrovsk University Bulletin. History & Archeology series], vol. 15, № 1, pp. 14-25 (in Ukrainian).
12. Voytovych, L. V., 2004. Feodalizm v ukrayins'kykh zemlyakh: problemy isnuvannya i periodyzatsiyi [Feudalism in the Ukrainian lands: the problem of existence and periodization]. *Istynu vstanovlyuye sud istoriyi : zbirnyk na poshanu F. P. Shevchenka* [History Court sets the Truth: a collection in honor of F. P. Shevchenko] : in 2 vol. Kyiv, vol. 2, pp. 385-394 (in Ukrainian).
13. Gorskiy, A. A., 2008. O «feodalizme»: «russkom» i ne tol'ko [About “feudalism”, “Russian” and not only]. *Sredniye veka* [Middle Ages]. Moscow, iss. 69, № 4, pp. 9-26 (in Russian).
14. Gurevich, A. Ya., 2002. «Feodal'noye Srednevekov'ye»: chto eto takoye? Razmyshleniya mediyevista na grani vekov [“The feudal Middle Ages”: What is it? Medievalist Reflections at the turn of the century]. *Odissey: Chelovek v istorii. 2002* [Odyssey: A man in history]. Moscow, pp. 261-264 (in Russian).
15. Gurevich, A. Ya., 2006. «Feodal'noye Srednevekov'ye»: chto eto takoye? Razmyshleniya mediyevista na grani vekov [“The feudal Middle Ages”: what is it? Medievalist thinking at the turn of the century]. *Izbrannyye trudy: Krest'yanstvo srednevekovoy Norvegii* [Selected Works: The peasants of medieval Norway]. St. Petersburg, pp. 343-366 (in Russian).
16. Dionysius Areopagite, 2002. O nebesnoy iyerarkhii [Celestial Hierarchy]. *Sochineniya. Tolkovaniya Maksima Ispovednika* [Works. Interpretation of Maximus the Confessor]. St. Petersburg, pp. 36-205 (in Russian).
17. *Odissey: Chelovek v istorii* [Odyssey: A man in history], 2006. – Moscow (in Russian).
18. Pasturo, M., 2013. *Simvolicheskaya istoriya yevropeyskogo Srednevekov'ya* [Symbolic history of the European Middle Ages]. St. Petersburg. (in Russian).
19. Sverdlov, M. B., 1996. *Obshchestvennyy stroy Drevney Rusi v russkoy istoricheskoy nauke XVII-XX vv.* [Social system of ancient Rus in Russian historical science of 18th – 20th centuries] St. Petersburg. (in Russian).
20. Barthélemy, D., 1997. La théorie féodale à l'épreuve de l'anthropologie: Note critique. *Annales: HSS*, vol. LII, pp. 321-341.
21. Guereau, A., 1980. *Le féodalisme. Un horizon théorique*. P.
22. Kuchenbuch, L., 2002. «Feudalismus»: Versuch über Gebrauchsstrategien eines wissenschaftlichen Reizwortes. *Die Gegenwart des Feudalismus. Présence du féodalisme et présent de la féodalité. The Presence of Feudalism* / Hrsg. von N. Fryde, P. Monnet, O. G. Oexle. Göttingen, pp. 293-323.
23. Reynolds, S., 1994. *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence*. Oxford.
24. Ward, J. O., 1989. Feudalism: Interpretative Category of Framework of Life in the Medieval West? *Comparative Studies*, vol. 76, № 7, pp. 40-67.

Надійшла до редколегії 13.06.2016